

De agenda van de Afrikaanse Renaissance

INEKE VAN KESSEL

Modernisering, traditionalisering of afrikanisering?

MET ENIGE REGELMAAT VERKONDIGEN Afrikaanse politici en intellectuelen de komst van een 'Afrikaanse Renaissance'. Het was een populaire leuze in de jaren '60, in de euforie rond de onafhankelijkheid. Nelson Mandela kondigde de Afrikaanse Renaissance aan in een rede die hij kort na zijn installatie als president van Zuid-Afrika in 1994 hield op de topconferentie van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid. Zijn opvolger Thabo Mbeki maakte de Afrikaanse Renaissance tot het handelsmerk van zijn regering. Wat is de agenda van de Afrikaanse Renaissance? En wie valt onder de noemer 'Afrikaan'?

In Zuidafrikaanse boekhandels staan de titels over de 'African Renaissance' doorgaans bij de sectie 'business' of op de planken van religie en levensbeschouwing. Dat is kenmerkend voor het kameleontische karakter van dit begrip. De Afrikaanse Renaissance is populair als marketingstrategie, maar brengt ook de pennen in beweging van – meestal zwarte – geestelijk leiders en intellectuelen op zoek naar zingeving en identiteit, naar waarden en normen. Ook politici verwijzen veelvuldig naar de Afrikaanse Renaissance, soms als een proces dat al op gang is gebracht, soms als politiek programma voor de toekomst.

De regering van Mbeki heeft in dit verband behoefte aan een toekomstvisie voor een Zuid-Afrika waarin de strijd tegen apartheid niet langer kan dienen als bindend element, aan een nieuwe legitimatie van de macht, nu het African National Congress (ANC) niet langer kan bogen op het natuurlijk gezag van een bevrijdingsbeweging. Als beweging voor nationale bevrijding was het ANC formeel geen socialistische beweging, maar vóór 1990 was een orthodox socialisme wel de dominante ideologie in ANC-gelederen. Het ANC als regeringspartij heeft de socialistische ideologieën ingeruild voor een markteconomie die moet concurreren op de wereldmarkt. Mbeki liet

De Afrikaanse renaissance: is het een marketingstrategie, een baken bij het zoeken naar zingeving en identiteit of een politiek programma voor de toekomst? De reikwijdte van het begrip lijkt onbeperkt.

zijn lidmaatschap van de Zuidafrikaanse Communistische Partij, ooit het keurmerk van de ANC-elite, in stilte verlopen.

De reikwijdte van deze Renaissance is niet beperkt tot Zuid-Afrika. Voor de meeste pleitbezorgers heeft de Afrikaanse Renaissance een panafrikaanse dimensie, ook al kijkt de rest van Afrika met gemengde gevoelens naar de groeiende rol van de regionale grote mogendheid Zuid-Afrika, die tegelijkertijd wordt gezien als onvermijdelijk en als arrogant dominant. Het beeld van de 'ugly South African' is sterk in opmars benoorden de Limpopo.

De Afrikaanse Renaissance is niet alleen inzetbaar voor uiteenlopende doeleinden als marketing en morele regeneratie, ze dekt ook zeer uiteenlopende ideologische ladingen, zoals modernisering, traditionalisering en afrikanisering. In de visie van Mbeki heeft Afrika vooral behoefte aan een grootscheeps moderniseringsprogramma om te ontkomen aan marginalisering op het wereldtoneel. Chiefs die vrezen dat hun machtspositie wordt ondermijnd door gekozen gemeenteraden, beroepen zich op een Afrikaanse Renaissance die de waarden van pre-koloniaal Afrika moet herstellen. Politieke en economische elites, gedesilluseerd over het trage en fragmentarische veranderingsproces dat inherent is aan Zuid-Afrika's onderhandelde revolutie, hijsen de vlag van de Afrikaanse Renaissance om een versnelde afrikanisering af te dwingen.

Van regenboog naar Renaissance

Het motto van Mandela's presidentschap was de regenboog-natie, een poëtisch beeld van eenheid in verscheidenheid, ontleend aan aartsbisschop Desmond Tutu. De regenboog moest model staan voor het nieuwe Zuid-Afrika: een samenleving waarin bevolkingsgroepen van verschillende rassen, religies en culturen vreedzaam met elkaar zouden werken aan de opbouw van een nieuwe natie. Mandela manifesteerde zich als de Grote Verzoener. Zijn inspanningen om de blanken gerust te stellen – tot en met theevisites aan de weduwe Verwoerd en aan de openbaar aanklager die in de jaren '60 de doodstraf tegen hem eiste – vielen niet altijd in goede aarde bij zwart Zuid-Afrika. Daar was de bevrijdingsstrijd toch niet om begonnen? Werd het niet eens tijd voorrang te geven aan de zwarten? Bovendien bleken de meeste blanken weinig geneigd de uitdaging van een nieuwe samenleving op te pakken. Iedereen wilde graag met Mandela op de foto, zolang verder alles maar bij het oude bleef. Het ideaal van de regenboognatie leed schipbreuk op blank egoïsme en zwart nationalisme.

In een gerucht makende toespraak tot het Zuidafrikaanse parlement verklaarde vice-president Mbeki in 1998 het proces van verzoening en natievorming voor mislukt.¹ De erfenis van het verleden, van ongelijke kansen in het leven op grond van ras, geslacht en streek van herkomst, was niet overwonnen. Er is geen gevoel van lotsverbondenheid gegroeid. 'Zuid-Afrika is een land met twee naties', betoogde Mbeki. Een van die naties is blank en welgesteld, en heeft toegang tot een ontwikkelde economie, met alle bijbehorende goede voorzieningen. De tweede, en grotere, natie is arm en zwart. Vooral zwarten op het platteland hebben praktisch geen mogelijkheden om hun theoretisch recht op gelijke kansen waar te maken. Mbeki verweet blank Zuid-Afrika dat het vastberaden weerstand blijft bieden aan de transformatie van zowel het overheidsapparaat als de particuliere sector, vooral waar het erom gaat het personeelsbestand representatiever te maken voor de Zuidafrikaanse bevolking als geheel, door meer zwarten te benoemen op alle niveaus van de organisatie. Inmiddels probeert de regering met een programma van 'equity'-wetgeving werkgevers te dwingen tot een voorkeursbeleid voor historisch achtergestelde Zuidafrikanen: zwarten, kleurlingen, Indiers, vrouwen en gehandicapten.

Deze 'Two Nations'-rede heeft een prominente plaats in twee boeken die enig inzicht geven in het gedachtengoed van de opvolger van Mandela.² Volgens zijn biografen Hadland en Rantao is Mbeki er diep teleurgesteld over dat zo weinig vooruitgang is geboekt met de verzoening tussen blank en zwart en met fundamentele maatschappelijke veranderingspro-

cessen. Deze twee processen zijn volgens hem onlosmakelijk met elkaar verbonden. 'Duurzame nationale verzoening vereist [...] de fundamentele transformatie van de economische machtsverhoudingen, de inkomensverdeling, het bestuur van de maatschappij en van de economie, en de spreiding van kennis en vaardigheden.'

Verzoening versus verandering

Mbeki's belangrijkste ambitie is niet het geruststellen van de blanken, maar de vooruitgang van de zwarten. In Mandela's visie van een regenboognatie gold culturele verscheidenheid als een bron van kracht, in overeenstemming met de idealen van het *Freedom Charter*, dat het ANC in 1955 als beginsel document aanvaardde. Maar het gedroomde Nieuwe Zuid-Afrika, waarin eenieder met vereende krachten de schouders zou zetten onder de nationale wederopbouw, bleef uit. Het ideologisch vacuüm wordt in toenemende mate opgevuld door een zelfverzekerd zwart nationalisme, dat voorheen vooral behoorde tot de ideologische bagage van het rivaliserende Pan Africanist Congress. Een ANC-discussiedocument over 'The National Question' uit 1997 hamert op de noodzaak van 'een voortdurende strijd om de Afrikaanse hegemonie te verzekeren, hoewel in de context van een multiculturele, en niet op ras gebaseerde, samenleving'. In dit document wordt betwijfeld of het beeld van de regenboognatie wel van nut is in dit streven naar Afrikaanse hegemonie.³ Voor toonaangevende zwarte intellectuelen liggen 'nationale verzoening' en 'transformatie' niet langer in elkaars verlengde, het zijn juist tegengestelde begrippen geworden: 'reconciliation versus transformation'.⁴

Mbeki's visioen van een Afrikaanse wedergeboorte gold aanvankelijk het *gehele* continent, dat in zijn visie opklom uit een diep dal van oorlog, volkerenmoord, hongersnood en wanbestuur. Toen vervolgens nieuwe oorlogen oplaaiden in Centraal-Afrika, West-Afrika en de Hoorn van Afrika, concentreerde hij zich op een versie van de Renaissance voor binnenlands gebruik. Maar hij heeft zijn panafrikaanse ambities niet verloren, zoals blijkt uit zijn 'Millennium Africa Renaissance Program', dat hij in januari 2001 toelichtte voor de bijeenkomst van het World Economic Forum in Davos.⁵

Mbeki's Renaissance staat vooral voor een *politiek* en *economisch* programma, niet voor een culturele ervaring. Op zijn agenda staan democratisering, goed bestuur en de strijd tegen corruptie, evenals economische groei, armoedebestrijding en het aantrekken van buitenlandse investeerders. Zijn concept van de Afrikaanse Renaissance behelst ook de emancipatie van de vrouw, de aanleg van een moderne economi-

sche, sociale en communicatie-infrastructuur, het schrappen van de schuldenlast van Afrikaanse landen, betere toegang tot internationale markten en gunstiger handelsvoorwaarden.

Zijn inspiratie ontleent Mbeki aan de Afrikaanse geschiedenis, aan de 'herontdekking van onze ziel, zoals die voor altijd is vastgelegd in grootse schepingswerken zoals de piramiden en sfinxen van Egypte, de stenen gebouwen van Axum en de ruines van Carthago en Zimbabwe, de rotstekeningen van de San, het bronzen smeedwerk van Benin, de Afrikaanse maskers, het houtsnijwerk van de Makonde en het beeldhouwwerk van de Shona'. Uit deze grabbelton van monumenten en kunstwerken uit verschillende millennia blijkt niet direct welke elementen uit het verleden de bouwstenen van de toekomst moeten worden.

De Renaissance in Europa kon, dank zij de Grieks-Romeinse cultuur en de expansie van het Romeinse Rijk, dat de infrastructuur legde voor de verbreiding van het christendom, teruggrijpen op een gemeenschappelijk cultureel erfgoed. Overigens kwam de benaming 'Renaissance' voor het tijdperk van de 15de en 16de eeuw pas in de 19de eeuw in zwang. De Afrikaanse geschiedenis kent machtige rijken, zoals Ashanti en het Zulu-rijk, en handelsimperies zoals de oude Sahara-rijken, maar géén gemeenschappelijke Afrikaanse beschaving. Het idee van 'Afrika' ontstond in de Afrikaanse diaspora. De gemeenschappelijke lotsbeleving begon pas met de koloniale ervaring, die vanaf het eind van de 19de eeuw vrijwel door het hele continent werd gedeeld.

Eurocentrisch of Afrocentrisch?

Voor een politiek programma van democratisering, gelijkberechtiging van mannen en vrouwen, en economische ontplooiing biedt het Afrikaanse verleden niet veel aanknopingspunten. Mbeki verkondigt dat alle Afrikaanse tradities een gemeenschappelijk element kennen: 'The People Must Govern'.⁶ Maar het is toch moeilijk vol te houden dat de militaire despotie van Zulu-koning Shaka berustte op de volkswil, ook al prijst Mbeki hem om zijn 'moed, visie en onbevreesdheid'. Of dat de piramiden van Egypte zijn gebouwd door arbeiders met vakbondsrechten.

Moet Mbeki's motto misschien niet door een eurocentrische bril worden bekeken? Gaat het om een visie die berust op een uniek-Afrikaanse inspiratie? Maar Mbeki zet zich juist krachtig af tegen het 'hardnekkig dogma van Afrikaans exceptionalisme', tegen de idee dat Afrika een curiositeit is, een exotisch openluchtmuseum in de marge van de wereldgeschiedenis.⁷ Het wordt tijd dat Afrikanen zich los maken van de gedachte dat democratie en mensenrechten

specifiek 'westerse' concepten zijn, maande hij in 1998 op een conferentie over de African Renaissance. Hij trok fel van leer tegen despoten en zelfzuchtige elites. 'De roep om Afrika's vernieuwing, om een Afrikaanse Renaissance, is een oproep tot rebellie. We moeten opstaan tegen de tirannen en de dictators, tegen hen die onze samenlevingen proberen te corrumperen en de rijkdommen stelen die toebehoren aan het volk.'⁸ Geen wonder dat Mbeki's Renaissance niet bijster populair is bij vele collega-staatshoofden. Veel Afrikaanse ambassadeurs lieten verstek gaan op de Renaissance-conferentie.

In twee opzichten wijkt Mbeki's visioen van de Afrikaanse Renaissance duidelijk af van eerdere Renaissance-filosofieën, zoals ze al een eeuw lang door Afrikaanse intellectuelen zijn ontwikkeld. In Mbeki's visie ligt het accent op economische ontwikkeling en aansluiting bij de wereldeconomie, niet zoals bij eerdere Renaissance-verkondigers op cultuur, spiritualiteit of politiek. En in tegenstelling tot zijn voorgangers beroept Mbeki zich niet op een uniek Afrikaans genius. Presidenten als Nkrumah, Senghor, Nyerere en Kaunda beriepen zich met hun visies van een Afrikaanse persoonlijkheid, *ujamaa* of Afrikaans humanisme wél op een veronderstelde uniek-Afrikaanse ziel. Mbeki wil zich niet koesteren in Afrikaanse uniciteit, maar juist volwaardig deel hebben aan de universele vooruitgang. In zijn rede tot de Afrikaans-Europese top van april 2000 in Kairo stelde de Zuidafrikaanse president dat een strategisch partnerschap tussen Europa en Afrika moet berusten op een gemeenschappelijk waardenstelsel.⁹ Dat betekent overigens niet dat Mbeki een aanhanger is van blind vooruitgangsgeloof in de beloften van globalisering. Hij keert zich tegen het geloof in de markt 'als een moderne god, als een bovennatuurlijk verschijnsel voor wiens dictaten elk menselijk schepsel moet buigen'.¹⁰

Mbeki's universalistische visie is zeker niet kenmerkend voor het Renaissance-denken in Zuid-Afrika. Veel zwarte intellectuelen beroepen zich wel degelijk op een specifiek Afrikaanse 'mind set', die voor buitenstaanders niet te doorgronden is, en zien de Afrikaanse Renaissance als een programma voor verregaande afrikanisering van de samenleving.¹¹ In het hart van de Afrikaanse Renaissance klopt het ritme van Ubuntu, stelt professor Pitika Ntuli, directeur van het African Renaissance Institute van de Universiteit van Durban-Westville.¹² *Ubuntu* staat voor het traditionele waardenpatroon van gemeenschapszin, solidariteit, gastvrijheid en consensusstreven. Alom wordt betoogd dat deze traditionele waarden behouden moeten worden in een herboren Afrika. Maar dit waardenpatroon komt overeen met het romantische zelfbeeld dat plattelandsgemeenschap-

pen over de hele wereld koesteren over zichzelf. Het heeft weinig te maken met een specifiek Afrikaans erfgoed.¹³

Weinigen zijn zulke uitgesproken seculiere moderniseerders als Mbeki. De Afrikaanse Renaissance vindt veel weerklank onder religieuze leiders, die er aanknopingspunten in zien voor een nieuw normbesef, veelal in combinatie met de veronderstelde normen en waarden van de traditionele Afrikaanse samenleving.¹⁴

De Afrikaanse Renaissance biedt voor elk wat wils. Dat geldt niet alleen voor traditionalisten die nostalgisch terugblikken naar de geidealiseerde gemeenschappen van pre-koloniaal Afrika, of voor de traditionele *chiefs* die met moderne politieke middelen een succesvolle campagne hebben gevoerd voor behoud van hun privileges en verhoging van hun toelagen. Het geldt ook voor de pleitbezorgers van een exclusief zwart nationalisme die voor blanken, Indiërs en kleurlingen alleen een plaats zien in Afrika als deze minderheden zich willen aanpassen in een ondergeschikte positie onder Afrikaans leiderschap.

Wie is Afrikaan?

Een centrale vraag in de discussie luidt: Is een *African Renaissance* alleen voor Afrikanen? En, zo ja, wie is een Afrikaan? Hier is Mbeki volstrekt duidelijk. In een historische toespraak bij de parlementaire goedkeuring van de nieuwe grondwet onderstreepte hij dat de grondwet onmiskenbaar vastlegt dat het 'Afrikaan-zijn' niet wordt gedefinieerd door ras, kleur, sekse of historische afstamming. In deze rede, getiteld 'I am an African', schetste Mbeki een inclusief beeld van Afrika en Afrikanen. De 'Afrikaan' in zijn visie is de afstammeling van de Khoi en de San, van de Maleise slaven, van de Europese migranten, van de Afrikaanse krijgers, van de slachtoffers van de concentratiekampen van de Boerenoorlog, van de contractarbeiders uit India.¹⁵

Dat zou de vrees voor buitensluiting bij blanken, Indiërs en kleurlingen moeten wegnemen. Prominente Afrikaners als Breyten Breytenbach en Frederik van Zyl Slabbert hebben de vrees uitgesproken dat de *African Renaissance* alleen is bedoeld voor zwarte Zuidafrikanen. Zij pleiten voor een inclusiever concept, waarin ook Afrikaners worden gedefinieerd als Afrikanen. Ondanks Mbeki's duidelijke omschrijving is het gevoel van uitsluiting niet bezworen. Dat is niet verwonderlijk. Ook al is Mbeki volstrekt helder in zijn inclusieve visie op 'Afrikanen', veel Renaissance-adepten gaan er als vanzelfsprekend van uit dat de Afrikaanse Renaissance alléén geldt voor zwarte (Zuid)Afrikanen.¹⁶

Ondanks de welluidende retoriek over ontwikke-

ling en natievorming is het maatschappelijk ideaal van een deel van de nieuwe zwarte elite in Zuid-Afrika inmiddels verengd tot het bezit van een BMW, vijf *credit cards* en een blanke secretaresse. Onder het aanroepen van de *African Renaissance* kunnen zij hun rechten laten gelden op de privileges die voorheen het monopolie vormden van de blanke elite. Post-Apartheid Zuid-Afrika geeft weinig blijk van een eigen cultuur-ideaal. De levensstijl van zwarte Zuidafrikanen die succes hebben of hopen te krijgen, is een kopie van Amerikaanse *life styles* en demonstratief consumentisme.

Maar de critici van de Afrikaanse Renaissance zijn niet alleen te vinden onder niet-zwarten die zich afvragen waar hun toekomst ligt. Zwarte intellectuelen ter linkerzijde kraken Mbeki's Afrikaanse Renaissance als een dekmantel voor een neo-liberale agenda, een Trojaans paard dat de *Washington Consensus* binnenvoert. Puristen verwijten Mbeki dat het concept van een Renaissance ontleend is aan het Europese verleden, terwijl inspiratie moet worden gezocht in Afrika's eigen erfgoed.¹⁷ En natuurlijk klinkt alom het verwijt dat een Afrikaanse Renaissance een hopeloos romantisch idee is, zeker voor een continent dat door de rest van de wereld goeddeels lijkt te zijn afgeschreven.¹⁸ Maar volgens Afrika-veteraan Colin Legum is er niets mis met een romantisch realisme: de idealen van gelijkheid en vrijheid die grote omwentelingen in Europa hebben geïnspireerd, waren natuurlijk ook hopeloos romantisch. Legum citeert de dichter Shelley: '[w]ithout dreams there is no glimpse of the future'.¹⁹

Dat Mbeki's Afrikaanse Renaissance niet uitblinkt door historische precisie of programmatische helderheid is niet erg. Als tegengif voor het wijdverbreide Afro-pessimisme, voor de gevoelens van hopeloosheid en hulpeloosheid, kan zijn visioen een constructieve rol spelen. Maar er is ook een gevaarlijke kant aan de Afrikaanse Renaissance: het is een hol concept, dat door iedereen naar believen kan worden ingevuld.

De Afrikaanse Renaissance kan gemakkelijk worden geëkaapt door dat deel van de zwarte intelligentsia, politici en ondernemers, dat blijk geeft van een andere agenda: een benauwd, exclusief zwart-Afrikaans nationalisme. Hier en daar zijn tekenen van zo'n terugtrekking in een bastion van zwart chauvinisme: zwarte wetenschapslieden die beweren dat 'Afrikaanse' wiskunde of natuurkunde niet getoetst mag worden aan de normen van de 'westerse' wetenschap. Politici die de media betichten van onpatriottische berichtgeving. Journalisten die menen dat volgens het ideaal van de Afrikaanse Renaissance alleen zwarte deskundigen geraadpleegd moeten worden. Overheidsfunctionarissen en ondernemers die zich-

zelf in korte tijd fabuleus wisten te verrijken, zich onkwetsbaar wanend achter het motto van *Black Empowerment*.

Critici kan gemakkelijk het zwijgen worden opgelegd: wie kritiek heeft op de Afrikaanse Renaissance, moet wel een onverbeterlijke Afro-pessimist zijn, een vijand van Afrika. Dan wordt deze Renaissance niets anders dan de gemakkelijke legitimatie van de carrièrezucht van een nieuwe zwarte elite, even egoïstisch als de rijke blanken en met hetzelfde gebrek aan maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef. ■

Noten

- 1 'South Africa: Two Nations', in: *Thabo Mbeki, Africa: The Time Has Come. Selected Speeches*, Cape Town/Johannesburg: Tafelberg/Mafube, 1998, blz. 68-76.
- 2 Adrian Hadland en Jovial Rantao, *The Life and Times of Thabo Mbeki*, Rivonia, 1999; Mbeki, a.w. noot 1.
- 3 ANC, *Theses on the National Question*, ANC discussion document 1997.
- 4 M.W. Makgoba, T. Shope en T. Mazwai, 'Introduction', in: M.W. Makgoba (red), *African Renaissance*, Cape Town/Sandton: Tafelberg/Mafube, 1999, blz. vii.
- 5 Briefing by President T. Mbeki at the World Economic Forum Meeting, Davos, 28 januari 2001.
- 6 Mbeki, a.w. noot 1, blz. 201.
- 7 'The African Renaissance, South Africa and the World', in: Mbeki, a.w. noot 1, blz. 241-242.
- 8 Address by Deputy President Thabo Mbeki at the 'African Renaissance Conference', Johannesburg, 28 september 1998. Gepubliceerd als 'Prologue' in: Makgoba e.a., a.w. noot 4.
- 9 Statement of the President of the Republic of South Africa Thabo Mbeki at the Africa-EU Summit, Cairo, 3-4 april 2000.
- 10 Zie noot 8.
- 11 M.B. Ramose, "'African Renaissance' – a northbound gaze", in: *Politikon*, vol. 9, no 3 (2000), blz. 47-61; M.W. Makgoba, *Mokoko: the Makgoba Affair*, Florida: Vivlia Publishers, 1997.
- 12 Pitika Ntuli, 'Who's Afraid of the African Renaissance', in: *Indicator SA*, vol. 15, no 2, blz. 16.
- 13 Willem van Vuuren, 'African Renaissance: a Monochrome or Rainbow Vision?', in: *Politikon*, vol. 19, no 3 (2000), blz. 62-80.
- 14 Bijv. Mukanda Mulemfo, *Thabo Mbeki and the African Renaissance*, Pretoria: Actua Press, 2000.
- 15 'I am an African', in: Mbeki, a.w. noot 1, blz. 31-36.
- 16 Bijv. de hierboven geciteerde auteurs Mulemfo, Ramose, Makgoba en de socioloog prof. Herbert Vilakazi, directeur van de Council for African Thought.
- 17 Ramose, a.w. noot 11, blz. 47-48.
- 18 Zie bijv. *The Economist*, 13-19 mei 2000, met als cover story: 'Africa - the Lost Continent'.
- 19 Colin Legum, 'Renaissance - Romantic realism', in: *Politikon*, vol. 19, no 1 (2000), blz. 67-76.

Over de auteur

DR. INEKE VAN KESSEL is wetenschappelijk medewerker bij het Afrika-Studiecentrum te Leiden.

Zojuist verschenen

'Kosovo: From Crisis to Crisis'

Uitgave: Ashgate: Aldershot, Burlington USA, Singapore, Sydney
ISBN: 0 7546 1554 5

door Dick Leurdijs en Dick Zandee

Twee jaar na het begin van operatie 'Allied Force' is bij Ashgate (Verenigd Koninkrijk) de publicatie *Kosovo. From Crisis to Crisis* uitgekomen. In het boek behandelen de auteurs in zes hoofdstukken een aantal thema's die medebepalend zijn geweest voor het verloop van het conflict rond 'Kosovo': de oorsprong van het conflict; de internationalisering van het conflict; de kwestie van het mandaat en de relatie tussen de VN en de NAVO; het Bosnie-syndroom; de inzet van de luchtmacht en de doorbraak; en, ten slotte, de huidige overgangsregeling: het Kosovo-model!

Jamie Shea, de officiële woordvoerder van de NAVO, schreef een aanbeveling:

'Many books have been published on the Kosovo crisis over the past but this one is one of the most useful, and most reliable. Dick Leurdijs and Dick Zandee are both acknowledged experts on the Balkans who also have direct experience of the innermost workings of international diplomacy. Their analysis is thorough, balanced and indispensable to anyone who really wants to understand the origins and development of the Kosovo conflict.'

Kosovo. From crisis to Crisis is zowel een geactualiseerde als uitgebreidere versie van *Kosovo. Van crisis tot crisis*, dat in oktober 1999 uitkwam bij het Instituut 'Clingendael'.

Beide auteurs gaven ten tijde van de Kosovo-crisis veelvuldig commentaar op de situatie in Kosovo voor radio, tv en de geschreven pers.

Het boek is te bestellen bij de boekhandel, of direct bij
Ashgate Publishing Ltd
Gower House, Croft Road
Aldershot, Hampshire
GU11 3HR, United Kingdom

Website Ashgate: www.ashgate.com